ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

No 20 (2025)

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

"Discomfort within Utilitarianism": A Freudian Re-evaluation of Millian Eudaemonism

Konstantinos-Rafail Xefloudas

doi: 10.12681/ethiki.44124

To cite this article:

Xefloudas, K.-R. (2026). "Discomfort within Utilitarianism": A Freudian Re-evaluation of Millian Eudaemonism. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (20), 22–28. https://doi.org/10.12681/ethiki.44124

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 06/09/2026 00:28:35

«Η δυσφορία μέσα στον ωφελιμισμό»: μία φροϋδική επανεκτίμηση του μιλιανού ευτυχιοκρατισμού

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΑΦΑΗΛ ΞΕΦΛΟΥΔΑΣ

Περίληψη: Η φροϋδική πολιτισμική θεωρία και η ηθική φιλοσοφία συγκροτούν δύο διακριτά ανθρωπιστικά πεδία που αμφότερα καθιστούν προσιτή τη μελέτη των πρωτογενών διεργασιών του «συλλογικού». Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να εκκινήσει έναν συστηματικό διάλογο ανάμεσά τους —στον ορίζοντα της κριτικής αποτίμησης και της μεταψυχολογικής επαναπρόσληψης των θεμελιωδών αρχών που έχουν επικαθορίσει την ηθικοπρακτική μελέτη. Μία από αυτές τις αρχές είναι και η «ευτυχία» ως δομικό στοιχείο, πρωτίστως, του Ωφελιμισμού και ως ψυχική τάση του ατόμου που κεφαλαιοποιείται κανονιστικά για να ανταποκριθεί στις ηθικές απαιτήσεις μίας γενικευμένης ευτυχιοκρατικής αγωγής. Ποια είναι, ωστόσο, τα κενά αυτής της ηθικής προσέγγισης σε σχέση με τα όρια που θέτουν σε αυτή οι ανθρώπινοι ενορμητικοί μηχανισμοί και η πολιτισμική τους επιτέλεση; Έχοντας ως βοηθήματα τη μελέτη του S. Freud *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό* και τον μιλιανό σχηματισμό της ωφελιμιστικής θεωρίας, θα γίνει μία προσπάθεια να αξιολογηθούν οι εγγενείς εφαρμοστικές αδυναμίες αυτού του ευτυχιοκρατικού ιδεώδους.

Λέξεις-κλειδιά: Ωφελιμισμός; Mill; Ευτυχιοκρατική ηθική; Freud; Δυσφορία

Εισαγωγή

Κανείς δεν αμφισβητεί τη ρυθμιστική διάσταση της Ηθικής. Η Ηθική ρυθμίζει πολλαπλώς και τις επιπτώσεις της προσδοκούμε να τις εντοπίσουμε πάνω σε εκείνες τις διανθρώπινες μεταβλητές που θα ευνοήσουν την πολιτισμική και κοινωνική εξέλιξη. Για να τις αξιολογήσει κανείς, όμως, οφείλει να ξεκινήσει από τη διαπίστωση ότι η Ηθική δεν υπέρκειται των ανθρωπίνων. Αντιθέτως, θα λέγαμε πως το σκοπικό της πεδίο εξαρτάται από αυτά. Η Ηθική, λοιπόν, διευθετεί τα εκλεκτικά επιτελέσματα της ανθρωπινότητας πάνω στον Πολιτισμό, αλλά προσκρούει πάντα πάνω στα εγγενή της όρια. Πρόκειται για το «μοιραίο της φύσης», όπως σημειώνει και ο Nietzsche, αυτό που δεν επιτρέπει να αντιπαλεύουμε για κάτι το απόλυτο —για ηθικά ιδεώδη που όχι απλώς δεν θα εμπνέονται από τη «ζωντανή φύση» του ανθρώπου, αλλά θα προσπαθούν να την περιορίσουν μέσα σε αντιφυσικά, υπερλογικά ή εξωκόσμια δεσμά.[1]

Οι περισσότερες θεωρίες που σφράγισαν την ηθικοπρακτική φιλοσοφία ανά τους αιώνες προδιέγραψαν μία ηθική θεώρηση του βίου, αποταυτισμένη απ' τους «φυσιοψυχικούς» μηχανισμούς που την πυροδοτούν, αναυθεντική ως προς αυτούς και απροσαρμοστική σε σχέση με τις ιδανικές της απαιτήσεις. Κορυφαίο παράδειγμα αυτής της θεωρητικής παράδοσης αποτελεί η καντιανή εισήγηση ενός ηθικού συστήματος οριοθετημένου μέσα στον κανονιστικό φορμαλισμό της προεμπειρικής και «προψυχικής» επιταγής του Λόγου. Όσον αφορά τον κλασικό Ωφελιμισμό, ένα κομμάτι του οποίου θα εξεταστεί παρακάτω, αυτός συγκροτεί το ηθικό οικοδόμημα που εξαρχής τοποθετεί την «ευτυχία» στο επίπεδο ενός πραξιακού (Bentham) και κανονιστικού (Mill) ιδανικού, το οποίο ανάγεται, όπως γράφει ο Bentham, «στη φυσική συγκρότηση του ανθρώπου, χωρίς απαραιτήτως ο ίδιος να το γνωρίζει» και, ως εκ τούτου, λειτουργεί σαν έσωθεν σκοπός της συμπεριφοράς του.[2] Αυτό που διαφοροποιεί τον Ωφελιμισμό από αντίπαλες ηθικές θεωρίες είναι η διαμόρφωσή του επί τη βάσει μίας ψυχολογικής και, συνεπειοκρατικά, αξιολογήσιμης παραδοχής, σύμφωνα με την οποία η ανθρωπινότητα είναι παραδομένη, κατά την μπενθαμική έκφραση, στον «θρόνο» της ηδονής και του πόνου.[3] Από 'κεί και πέρα, η ηθι-

κή ευημερία μέσα στον Πολιτισμό εξαρτάται ολοκληρωτικά από τον βαθμό πραγμάτωσης αυτής της ευτυχιοκρατικής τάσης.

Βεβαίως, στόχος αυτού του άρθρου δεν είναι να παραχωρήσει στον Ωφελιμισμό κάποια προνομιακή θέση στην Ιστορία της Ηθικής, αλλά να εξετάσει ένα μέρος της υπό το πρίσμα της φροϋδικής αναρώτησης για τις ψυχοδυναμικές κινήσεις που επικαθορίζουν τη δυνατότητα για ευτυχία σε επίπεδο συλλογικό και πολιτισμικό. Ο κλασικός Ωφελιμισμός, όπως προαναφέρθηκε, προσέδωσε μία ευτυχιοκρατική ταυτότητα στην Ηθική, η οποία, συγχρόνως, αποτελεί και ταυτοτικό γνώρισμα της ψυχικής ιδιοσυστασίας του ανθρώπου. Πρόκειται για μία αξιωματική διαπίστωση που μπορεί να εγγραφεί στο φροϋδικό πεδίο της μεταψυχολογικής επανεύρεσης του «πολιτισμικού», εισχωρώντας κυρίως στη μελέτη του Βιεννέζου αναλυτή για τη *Δυσφορία μέσα στον Πολιτισμό*.[4] Κατά συνέπεια, τα δεδομένα είναι δύο: μία φιλοσοφική κατεύθυνση που ξεκινά από την ψυχική τάση για ηδονή και καταλήγει σε ένα ευτυχιοκρατικό ηθικό ιδεώδες, και μία φροϋδική έρευνα που αναγνωρίζει αυτήν την κινητήρια δύναμη, αλλά, ακόμα και από τον τίτλο της, υπονοεί μία a priori αδυνατότητα ως προς την επίτευξή της. Προκειμένου το παρόν άρθρο να μην αναλωθεί στην παράθεση γενικών ωφελιμιστικών αρχών, θα επικεντρωθεί στο έργο του John Stuart Mill —που, άλλωστε, αποτελεί και την πιο «φιλόδοξη» προσπάθεια για την εισήγηση μίας ποιοτικά αναβαθμισμένης ευτυχίας, στη βάση ενός συνολιστικού ηθικο-πολιτισμικού προγράμματος.[5]

Ο Mill, το ανώτερο ευτυχιοκρατικό ιδεώδες και το γενικό καλό

Μετά την εισήγηση του Ωφελιμισμού από τον Jeremy Bentham, ο John Stuart Mill ήταν εκείνος που κατέστησε δυνατή την επανερμηνεία αυτής της ηθικοπρακτικής προσέγγισης, διατηρώντας, ίσως πιο πολύ απ' όλους τους ωφελιμιστές, την επικούρεια βάση της.[6] Αποδεχόμενος την αρχή της μέγιστης ευτυχίας (ή ωφέλειας), τονίζει πως «οι πράξεις είναι ορθές στον βαθμό που τείνουν να μεγιστοποιούν την ευτυχία και εσφαλμένες στον βαθμό που τείνουν να προκαλούν ό,τι αντίκειται σε αυτή», διευκρινίζοντας ότι «ως ευτυχία εννοείται η ηδονή και η απουσία πόνου. Ως δυστυχία ο πόνος και η στέρηση της ηδονής».[7] Με βάση τα παραπάνω, είναι προφανές ότι ο Mill θέτει τα στηρίγματα της θεωρίας του εκτυλίσσοντας ένα ωφελιμιστικό καθεστώς με σαφείς ηδονιστικές και μπενθαμικές επιρροές. Το σημείο που θα επιβεβαιώσει τις απαρχές μίας προεκτεινόμενης διαφοροποίησης, τουλάχιστον σε σχέση με τον Bentham, είναι εκείνο στο οποίο θα ιεραρχήσει τις ηδονές και θα προσβλέψει σε «έναν τρόπο ύπαρξης που θα περικλείει τις ανώτερες λειτουργίες του ανθρώπου», διαπιστώνοντας, έτσι, τις επιπλέον ηθικές εγγυήσεις των ενεργημάτων του πνεύματος.[8] Με αυτήν την ενσωμάτωση, με την επισήμανση, δηλαδή, της ηθικής υπεροχής που εξασφαλίζει η ψυχοδιανοητική επένδυση σε ηδονές «ευγενείς», ο Mill προοικονομεί τη θέση του για το επιτέλεσμα του Ωφελιμισμού πάνω σε έναν Πολιτισμό που το πρότυπο του «ανικανοποίητου Σωκράτη» —χρησιμοποιώντας τη χαρακτηριστική του έκφραση— θα εκπληρώνει τον σκοπό και τις ευτυχιοκρατικές απαιτήσεις της εκκοινωνισμένης φύσης.[9]

Το μπενθαμικό μοντέλο της «ηδονιστικής μαθηματικοποίησης» και της πραξιακής ζύγισης της ευτυχίας δεν πληρούσε τα κριτήρια του Mill για ένα ηθικοπολιτισμικό πρόγραμμα ανώτερης ευτυχιοκρατικής στόχευσης. Εντούτοις, η τομή που εισήγαγε δεν περιορίζεται μονάχα στην επικούρεια επαναστροφή του Ωφελιμισμού γύρω από την κεντροθέτηση ποιοτικών κριτηρίων στην ηθική αξιολόγηση των ηδονών. Ο Βρετανός φιλόσοφος εκτίμησε τις εφαρμοστικές προϋποθέσεις του συνολιστικού Ωφελιμισμού και υπέδειξε την αναγκαιότητα ενός κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου με μηχανισμούς που θα ενισχύουν την καθολική εμπέδωση ενός κανονιστικού αξιώματος: τον «πολλαπλασιασμό της ευτυχίας» και «την εναρμόνιση της ευτυχίας ή του συμφέροντος κάθε ατόμου με το

συμφέρον του συνόλου».[10] Στην προσπάθειά του να αιτιολογήσει την ηθική πρόκριση της ωφελιμιστικής θεωρίας, υπέθεσε ένα «ισχυρό φυσικό αίσθημα» που θεμελιώνεται πάνω στα «κοινωνικά αισθήματα» των ανθρώπων και τους ενοποιεί.[11] Το σημαντικό σε αυτό το σημείο —και αυτό που θα μας απασχολήσει παρακάτω— είναι ότι ο Mill διεκδίκησε για τον Πολιτισμό μία πρωταρχική λειτουργία: την κουλτουραλιστική του αλληλόδραση με τις ηθικές προδιαθέσεις του «συμφέροντος» και της «συμπάθειας», αναβαθμίζοντας και ταυτίζοντάς τες με τις συλλογικές προϋποθέσεις ενός ευτυχιοκρατικού σκοπού.[12] Συνοπτικά, θα λέγαμε πως ο μιλιανός Ωφελιμισμός αναζήτησε την «καθολική ευτυχία» στον διαμεσολαβητικό ρόλο μίας πολιτισμικής θέσμισης που επενδύει πάνω στις —πνευματικά και κοινωνικά— ανώτερες ανθρώπινες τάσεις. Η ευτυχία εδώ «φιγουράρει» ως ο μόνος καλλιεργήσιμος κοινός ηθικός σκοπός και εκφράζει, παράλληλα, την κοινωνικοκεντρική στόχευση της ατομικής ψυχικής οικονομίας. Όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Mill: «στην πραγματικότητα δεν επιθυμούμε τίποτε άλλο εκτός από την ευτυχία». Ποια ευτυχία; Αυτή που θα δεσμεύεται ταυτόχρονα από την επιδίωξη του γενικού συμφέροντος.[13] Ωστόσο, χρησιμοποιώντας προς το παρόν μία φράση του Freud από την πρώτη σελίδα της *Δυσφορίας μέσα στον Πολιτισμό*, θα απαντήσουμε εν προκειμένω σε αυτό και θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι «τα πράγματα δεν είναι πιθανόν τόσο απλά»[14].

Ο Freud και η αναζήτηση της ευτυχίας μέσα στον Πολιτισμό

Με την ανάπτυξη της ψυχαναλυτικής θεωρίας, ο Sigmund Freud, πέρα από την επανάσταση που προκάλεσε στην κλινική συγκρότηση της Ψυχιατρικής, κόμισε και στις Επιστήμες του Πνεύματος κάποια επιπλέον ερμηνευτικά εργαλεία, προκειμένου να διαφανούν οι μηχανισμοί «συλλογικής ψυχολογίας» που επιρυθμίζουν την πολιτισμική οργάνωση. Όπως σημειώνει και ο Howard L. Kaye, ο Βιεννέζος αναλυτής «από την αρχή μέχρι το τέλος ήταν φιλόσοφος και κοινωνικός θεωρητικός, παθιασμένος με τα μεγάλα πολιτισμικά προβλήματα»[15]. Αντίστοιχα, ο Alfred I. Tauber επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι ο Freud «διεκδικεί εύκολα την ταύτιση με τον θεωρητικό του Πολιτισμού»[16]. Έτσι, μέσα από μία σειρά μελετών αυτής της στοχοκατεύθυνσης και μετά την επικέντρωση του σε πιο ανθρωπολογικά και θρησκειοκεντρικά ζητήματα (*Τοτέμ και Ταμπού* και *Το Μέλλον μιας Αυταπάτης*), συνέγραψε το έργο του *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό* (1930), με το οποίο, επί της ουσίας, προσπάθησε να αναλύσει την ενορμητική ματαίωση της ανθρώπινης ευτυχίας ως επιτέλεσμα του εκπολιτισμένου βίου.[17]

Ο Freud ξεκινά από μία αξιωματική διαπίστωση που τοποθετεί την «ευτυχία» σε θεμελιακή απάντηση στο ερώτημα: «τι αφήνουν οι ίδιοι οι άνθρωποι με τη συμπεριφορά τους να φανεί ως σκοπός και πρόθεση της ίδιας τους της ζωής, τι ζητούν από τη ζωή τους, τι θέλουν να πετύχουν σ' αυτήν».[18] Ο ίδιος, χωρίς δυσκολία και προφανώς στηριζόμενος στις μεταψυχολογικές αναδείξεις της κλινικής του εμπειρίας, ορίζει την «ευτυχία» ως απουσία πόνου και αναζήτηση ηδονής, υπογραμμίζοντας τη διαίρεση του σκοπικού πεδίου των ανθρώπινων ενεργημάτων βάσει αυτής της διχοτομημένης κατεύθυνσης.[19] Παρά ταύτα, αυτό με το οποίο προσπαθεί να διαλεχθεί δεν είναι αυτή καθαυτή η καταχώριση της πρωταρχικής ευτυχιοκρατικής διεργασίας, αλλά ο ενορμητικός παλμός που τη θέτει σε κίνηση εντός του πολιτισμικού πλαισίου και ο τρόπος που την αιχμαλωτίζει στα δεσμά μίας πραγματιστικής αδυνατότητας.

Ήδη από το 1920, ο Freud είχε προσπαθήσει να επανεξετάσει την «αρχή της ευχαρίστησης», απορρίπτοντας την κυριαρχία της επί της ψυχικής ζωής και αξιολογώντας τα ενορμητικά «σκαλώματα» που ανακόπτουν τη δυναμική της.[20] Στο έργο που μελετάμε, προχωρά ένα βήμα παρακάτω και αναλύει τη λειτουργία της «ηδονής» σε σχέση με τους a priori περιορισμούς που της θέτουν οι πολιτισμικοί θεσμοί, τουτέστιν οι υποκινητές μίας καθολικά εγχαραγμένης δυσφορίας.[21] Ως «Πολιτισμό» ο Freud ορίζει οτιδήποτε μας

απομακρύνει «από τη ζωή των ζωικών προγόνων μας και υπηρετεί δύο σκοπούς: την προστασία των ανθρώπων έναντι της φύσης και τη ρύθμιση των μεταξύ τους σχέσεων»[22]. Μέσα σε αυτήν τη συνθήκη, όμως, η πολιτισμένη προσαρμογή και ο εξανθρωπισμός —που εμπεριέχει το ιδανικό της ευτυχίας ως επίπτωση των κοινωνικών δεσμών— αμφισβητούνται. Κάτι, από τα ψυχικά απομεινάρια της παντοδύναμης, επιθετικής και πρωτόγονης ανθρωπότητας, πιέζει προς την αντίθετη κατεύθυνση και υπερβαίνει την ενορμητική εκπλήρωση του προγράμματος της ηδονής. Η τάση για επιθετικότητα και καταστροφή, που απορρέει από την «ενόρμηση του θανάτου», είναι αυτή που συγκρούεται με την πραγμάτωση της ευτυχίας και την εκκεντρώνει πρωτίστως από τις ενωτικές (έως αγαπητικές) αξιώσεις της ενδοπολιτισμικής συνύπαρξης.

Αυτό στο οποίο πρέπει να σταθούμε είναι ότι, μέσα από τη φροϋδική μεταψυχολογία των πολιτισμικών θεσμών, μεταξύ των οποίων και η Ηθική που προσβλέπει στην πραγμάτωση της διανθρώπινης ευτυχίας, ο Βιεννέζος αναλυτής προσφέρει ορισμένες κριτικές σκέψεις σχετικά με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για την ωφελιμιστική τομή του John Stuart Mill. Ουσιαστικά, πρόκειται για διακυβεύσεις που δεν αφορούν τόσο πολύ μία τρόπον τινά συγκροτημένη «ψυχαναλυτική μετα-ηθική», αλλά ένα νέο είδος κλινικής γνώσης επί του κοινωνικού δεσμού, η οποία καταρτίζεται πέραν της ιατρικής της τοποθέτησης και αποδιαρθρώνει ηθικές υπερεκτιμήσεις, λειτουργώντας ανατρεπτικά ως επιστημολογικό ενδιάμεσο της φιλοσοφίας και της ψυχανάλυσης.

Πέρα από την αρχή της ωφέλειας: το αναπόφευκτο μίας δυσφορίας

Ο Freud και ο Mill μπορεί να εκκινούν από διαφορετικές φιλοσοφικές παραδόσεις και μεθοδολογικές προσεγγίσεις της Ευτυχίας και της Ηθικής, μολαταύτα, όπως προαναφέρθηκε και στην εισαγωγή, και οι δύο προϋποθέτουν για τον άνθρωπο έναν πρωταρχικό ευτυχιοκρατικό σκοπό, που απηχεί μία από τις κοινώς εντοπισμένες σταθερές της ενδοψυχικής οργάνωσης. Όσον αφορά τον Mill, η «αρχή της ωφέλειας», γράφει ο John Leslie Mackie, επεξηγεί «τον τρόπο με τον οποίο τα ηθικά συμπεράσματα συνάγονται από την ανθρώπινη ευτυχία»[23]. Η μεταηθική αυτή τοποθέτηση προσδιορίζει ακριβώς μία ευτυχιοκρατική μέριμνα, η οποία, υπό την καθοδηγητική επίδραση της πολιτισμικής, κοινωνικής και πολιτικής διαμεσολάβησης, θα μπορεί να μεταδοθεί έτσι ώστε να αποτελέσει συλλογικό θεμέλιο μίας γενικευμένης «ηθικής αγωγής». Εντούτοις, αυτή η προσέγγιση αδυνατεί να εμπεδώσει μία προκαταρκτική διαπίστωση, η οποία θα λέγαμε πως αντανακλά και την τρόπον τινά ανθρωπολογική της έλλειψη: η ψυχική τονικότητα της Ηθικής δεν απενσωματώνει τη συγκρουσιακή ενορμητική ετερογένεια που την πυροδοτεί. Αντιθέτως, την επαυξάνει. Συνοπτικά, είναι άλλο πράγμα η ηθικοποίηση της ευτυχιοκρατικής εκκίνησης —που κατευθύνει και αυτή συγκρουσιακά, ως σκοπός, τις ψυχικές πράξεις— και άλλο η κοινωνική συνθήκη μίας συνολιστικής και αλτρουιστικής ευτυχίας, που, για να πραγματωθεί και να συντηρηθεί, θα απαιτήσει την πολλαπλή πολιτισμική αποπλήρωση αυτής της ορμέμφυτης σύγκρουσης.

Ο Freud αναγνωρίζει ότι η «προσπάθεια ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων» ταυτίζεται με το «σημείο μηδέν» των πολιτισμικών θεσμών.[24] Ωστόσο, αμφιβάλλει, κατά τα γραφόμενά του, για εκείνη «την ηθική άποψη […] που έχει την τάση να θεωρεί αυτήν την ετοιμότητα για μία γενική αγάπη προς τους ανθρώπους και τον κόσμο ως την ύψιστη στάση στην οποία μπορεί να αρθεί ο άνθρωπος»[25]. Ο ίδιος θεωρεί ότι η μη σεξουαλική «αγάπη» —που απομακρύνεται από ένα αντικείμενο και διαχέεται στην κοινωνία δίχως να επιλέγει— αποτελεί απλώς μία «στοχοανεσταλμένη» αγαπητική πράξη, που και αυτή, όπως και η σεξουαλική, δημιουργεί μία συγκρουσιακή διαντίδραση με την ενωτική τάση του Πολιτισμού.[26]

Ειδικότερα, και σε σχέση με ωφελιμιστικές αξιώσεις που εμπεριέχουν κάτι από τα χριστιανικά ιδεώδη, ο Freud αναγνωρίζει την αμηχανία που προκαλείται στο άκουσμα επιταγών όπως το: «αγάπα τον πλησίον σου ως σεαυτόν».[27] Υπάρχει κάθε λόγος να πρέπει να αναφερθεί αυτό, μιας και ο Mill είχε τοποθετήσει σε αυτήν την αρχή το «γενικό πνεύμα», όπως αναφέρει, του Ωφελιμισμού.[28] Ο Βιεννέζος αναλυτής, όμως, δεν αμφισβητεί απλώς την εφαρμοστική δυνατότητα μίας τόσο ευρείας, σχεδόν αυτοθυσιαστικής, κανονιστικής αξίωσης για ηθική–αγαπητική φροντίδα των άλλων, αλλά θεωρεί παράλογη τη θέση που δεν αναγνωρίζει ότι ένας «ξένος», ένας άγνωστος, πολλές φορές αξίζει περισσότερο την αντιπάθειά μας. Εν τέλει, διαπιστώνει την ανταποδοτική διάσταση της Ηθικής που θεμελιώνεται πάνω σε μία «συλλογική υποκειμενικότητα» και, επί της ουσίας, με αυτόν τον τρόπο αναιρεί το πραγματιστικό εντύπωμα της ωφελιμιστικής «εναρμόνισης των αισθημάτων» που προϋποθέτει ο Mill.[29]

Πώς, παρά ταύτα, ο Freud φτάνει στο σημείο να υιοθετεί μία τόσο πεσιμιστική θέση για την Ηθική που διέπει την κοινωνική ολότητα και γιατί ο Πολιτισμός πυροδοτεί τη δυσφορική και συγκρουσιακή σχέση του ανθρώπου με οτιδήποτε αποτελεί κανονιστική απαίτηση για την υλοποίηση ενός ευτυχιοκρατικού προγράμματος όπως το μιλιανό; Η απάντηση βρίσκεται στην ενορμητική φύση των ανθρώπων, που, βέβαια, συντηρεί, κατά τον Freud, μία «σημαντική ποσότητα επιθετικής τάσης».[30] Ουσιαστικά, πρόκειται για το κόστος που ο Πολιτισμός πληρώνει προκειμένου να απο-φυσικοποιήσει τη ζωή —η σύγκρουση αυτή είναι το επιγενετικό του αποτύπωμα στην ενορμητική διακίνηση και μία Ηθική που αξιώνει την ωφελιμιστική ρύθμιση των ανθρώπινων σχέσεων προσπίπτει αναπόφευκτα πάνω σε αυτήν την προεγγεγραμμένη στο ασυνείδητο απειλή. Ακόμα και αν, όπως υποστηρίζει ο Mill, «οι κοινωνικές ρυθμίσεις εναρμονίσουν κατά το δυνατόν την ευτυχία ή το συμφέρον κάθε ατόμου με το συμφέρον του συνόλου», η φύση της ηθικοψυχικής οικονομίας θα μπορέσει να μεταβληθεί ακριβώς μονάχα «κατά το δυνατόν».[31] Άλλωστε, οι διακυβεύσεις που θέτει ο Freud, με τη μελέτη του για τη *Δυσφορία μέσα στον Πολιτισμό*, αφορούν ακριβώς την εξοικείωση με την ουσία της πολιτισμικής οργάνωσης —οι θεσμοί της οποίας, όσο και αν βελτιωθούν σταδιακά, δεν θα μπορέσουν να αποσχιστούν από την αρχική τους σύσταση.[32]

Ως επιστέγασμα όλων των παραπάνω, πρέπει να επισημανθεί ότι, εν αντιθέσει με τον Mill που βασίζει την «αρχή της ωφέλειας» σε έμφυτα ηθικοκοινωνικά αισθήματα, ο Freud διαχωρίζει την ατομική ευτυχία —που αποτελεί απότοκο του ενορμητικού προγράμματος της ευχαρίστησης— από την ενωτική, αλτρουιστική λειτουργία των κοινοτήτων του Πολιτισμού.[33] Η δεύτερη επέρχεται ως μία αναπόφευκτη παρέμβαση στην ενικότητα της «ατομικής εξέλιξης» και επικαθορίζει την εκκοινωνισμένη προσαρμογή της, δίχως, μολαταύτα, να καταστέλλει την εγωτική της ευτυχιοκρατική υποκίνηση. Αντιθέτως, το επιτέλεσμά της είναι η δυσφορική αίσθηση του ανθρώπου μέσα σε μία πολιτισμική συνύπαρξη, όπου η σύγκρουση του «ατομικού» με το «συλλογικό» δεν επιτρέπει τη διυποκειμενική μας ευθυγράμμιση με τον «συνολιστικό μπούσουλα» ενός εφαρμοσμένου Ωφελιμισμού.

Συμπέρασμα

Αναγιγνώσκοντας, κανείς, όλα τα ανωτέρω, μπορεί να θεωρήσει ότι διέπονται από μία πεσιμιστική και κριτική διάθεση προς κάθε ηθικό σύστημα που προσβλέπει σε μία κανονιστική ρύθμιση των ανθρώπινων σχέσεων εντός του Πολιτισμού. Εν μέρει, αυτό δεν διαψεύδεται, μιας και η πολιτισμική θεωρία του Freud δίδει ένα νέο είδος Λόγου, με κύρος όχι μονάχα φιλοσοφικό αλλά και επιστημολογικό, που υπενθυμίζει διαρκώς κάποιες πρωτογενείς ελλείψεις στην —ασυμμόρφωτη με την πολυπλοκότητα της ψυχικής μας ουσίας— ηθική θεωρητικολόγηση. Παρ' όλα αυτά, σκοπίμως έγινε μία προσπάθεια να συγκριθούν δύο αλληλοαναιρούμενες θεωρήσεις των ανθρωπίνων, έτσι ώστε ο ευτυχιοκρατι-

κός χαρακτήρας της μίας (αυτής του Ωφελιμισμού) να επανεγγραφεί μέσα στα ερμηνευτικά όρια ενός «ψυχοπολιτισμικού» μελετήματος που εξω-ηθικά διεργάζεται τα εγγενή εφαρμοστικά της αδιέξοδα. Κάτι τέτοιο δεν έχει ως σκοπό να απορρίψει συλλήβδην την πραγματιστική διάσταση του Ωφελιμισμού, αλλά να την ωθήσει σε μία αυτοκριτική ανάδειξη της επιφανειακής «μερικότητας» των δομικών, ψυχολογικών και ανθρωπολογικών της υποστηριγμάτων. Το γεγονός ότι η ευτυχιοκρατική ηθική, ως συνολιστικό modus vivendi, μπορεί να αντίκειται προς την ψυχική ταυτότητα του ανθρώπου αποτελεί με βεβαιότητα ένα μεγάλο κενό στον υπολογισμό των ωφελιμιστικών εγγυήσεων, καθώς και μία υπόθεση —που, εν προκειμένω, ο Mill τη θυσίασε στον βωμό του υπερβολικά φιλόδοξου ψυχοκοινωνικού ορθολογισμού.

Ο Nietzsche το θέτει κατηγορηματικά, με άλλα λόγια, στην πρώτη σελίδα της *Γενεαλογίας*: «Δεν γνωρίζουμε τον εαυτό μας, εμείς που αναζητούμε τη γνώση» σημειώνει και αξιώνει, με αυτόν τον τρόπο, για την ηθική μελέτη ένα γνωσιοκεντρικό σημείο εκκίνησης τόσο ανθρώπινο, όσο ψυχολογικό και ανθρωπολογικό.[34]

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φρ. Νίτσε, *Λυκόφως των ειδώλων,* μτφρ. Ήρκος Ρ. Αποστολίδης (Αθήνα: Gutenberg, 2017), 135.
2. Jeremy Bentham, *An introduction to the Principles of Morals and Legislation* [1789] (Oxford: Oxford University Press, 1996), 13.
3. Bentham, *An introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 11.
4. Όπως γράφει και ο Paul-Laurent Assoun, η φροϋδική μελέτη *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό* είναι αυτή που «θέτει και την ερμηνευτική φιλοδοξία της ψυχανάλυσης στο επίπεδο του συλλογικού». Paul-Laurent Assoun, *Ο Φρόυντ και οι Κοινωνικές Επιστήμες*, μτφρ. Κ. Σαμαρτζής και Ν. Παπαχριστόπουλος (Πάτρα: Opportuna, 2010), 58.
5. Ο όρος «συνολιστικός» χρησιμοποιείται με τη σημασία που του προσέδωσε ο Γάλλος ανθρωπολόγος και κοινωνιολόγος Louis Dumont. Σε αντίθεση με τον ατομικισμό, εδώ οι υπέρτατες αξίες βρίσκονται στο σύνολο και όχι στο άτομο. Λουί Ντυμόν, *Δοκίμια για τον Ατομικισμό*, μτφρ. Μπάμπης Λυκούδης (Αθήνα: Ευρύαλος, 1988), 41.
6. Frederick Rosen, *Classical Utilitarianism from Hume to Mill* (London: Routledge. Taylor & Francis Group, 2003), 172.
7. John Stuart Mill, *Ωφελιμισμός*, μτφρ. Φιλήμων Παιονίδης (Αθήνα: Πόλις, 2023), 81.
8. Mill, *Ωφελιμισμός*, 83. Henry R. West, *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 49-50.
9. Mill, *Ωφελιμισμός*, 85, 87.
10. Mill, *Ωφελιμισμός*, 95, 98.
11. Mill, *Ωφελιμισμός*, 116.
12. Mill, *Ωφελιμισμός*, 117.
13. Mill, *Ωφελιμισμός*, 119.
14. Sigmund Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, μτφρ. Βασίλης Πατσογιάννης (Αθήνα: Πλέθρον, 2017), 13.
15. Howard L. Kaye, *Freud as a Social and Cultutal Theorist: O*n *Human Nature and the Civilizing Process* (New York: Routledge, 2019), 6.
16. Alfred I. Tauber, "Freud's Social Theory: Modernist and Postmodernist Revesions," *History of the Human Sciences* 00, no. 0 (2012): 42-43, https://doi.org/10.1177/0952695112460045.
17. Το 1908, με τη συγγραφή του έργου *Η πολιτισμική «σεξουαλική» ηθική και η σύγχρονη νευρικότητα*, συστηματοποίησε για πρώτη φορά αυτούς τους προβληματισμούς, εντοπίζοντας την αρχή του Πολιτισμού στην καταπίεση των ενορμήσεων. Σίγκμουντ Φρόυντ, *Η πολιτισμική «σεξουαλική» ηθική και η σύγχρονη νευρικότητα*, μτφρ. Γιάννης Παπαχριστόπουλος (Πάτρα: Opportuna, 2016), 18.
18. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 29.
19. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 29-31.
20. Για πρώτη φορά, στο έργο του *Πέρα από την αρχή της ευχαρίστησης*, ο Freud αντιδιαστέλλει ως προς την αρχή της ευχαρίστησης την πιο καθοριστική και πρωτόγονη «ενόρμηση του θανάτου». Sigmund Freud, *Πέρα από την αρχή της ευχαρίστησης*, μτφρ. Βασίλης Πατσογιάννης (Αθήνα: Πλέθρον, 2020), 95-98.

21. Σύμφωνα με τον Freud, οι πηγές που προκαλούν τη δυσφορία πηγάζουν: α) από το ίδιο το σώμα, β) από την ακατανίκητη δύναμη του περιβάλλοντος, και γ) από τις διανθρώπινες σχέσεις. Για τους σκοπούς του άρθρου η επικέντρωση αφορά στη δυσφορία που πηγάζει από τη διανθρώπινη συνύπαρξη. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό,* 30. Juliana Mitre Barbosa et al., "Psychoanalysis and Culture: A Contemporary Considaration," *International forum of Psychoanalysis* 21. no. 1 (2012): 23.
22. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 49.
23. John Leslie Mackie, *Ηθική: Η επινόηση του ορθού και του εσφαλμένου*, μτφρ. Δημήτρης Μιχαήλ (Αθήνα: Εκκρεμές, 2010), 233.
24. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 56.
25. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 65.
26. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 66-67.
27. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 74.
28. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 95.
29. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 119.
30. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 117.
31. Mill, *Ωφελιμισμός*, 95.
32. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 83.
33. Freud, *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, 116.
34. Φρίντριχ Νίτσε, *Γενεαλογία της Ηθικής*, μτφρ. Ζήσης Σαρίκας (Αθήνα: Πανοπτικόν, 2012), 31.